

„Cikánský tábor“ v koncentračním táboře Auschwitz-Birkenau

Michal Schuster

Text je dostupný na www.holocaust.cz

Květen 2021

Úvod

Komplex koncentračních táborů u polského města Osvětim se stal jakožto největší nacistický koncentrační a vyhlazovací tábor symbolem utrpení a smrti více než milionu mužů, žen a dětí z celé Evropy. Zásadní roli v systematické a hromadné likvidaci lidí sehrál vyhlazovací koncentrační tábor v části Auschwitz-Birkenau, v němž docházelo k masové likvidaci zejména židovského a romského obyvatelstva. V Auschwitz-Birkenau existovaly vedle vyhlazovacího tábora další tábory, kde nacisté věznili různé skupiny lidí. V sekci tábora v Birkenau s označením B-II-e fungoval od jara 1943 do léta 1944 „cikánský rodinný tábor“, v němž bylo vězněno zhruba 23 000 evropských Romů a Sintů a dalších osob, které nacisté označili za „rasové cikány a cikánské míšence“.¹

Postup německých nacistů proti Romům a Sintům se připravoval a definoval v Říši za pomoci nacistické rasové vědy a uváděl do praxe různými politickými opatřeními, končícími vražděním v koncentračních a vyhlazovacích táborech. Výnos vůdce SS a policie Heinricha Himmlera o „boji proti cikánskému zlořádu“ ze dne 8. prosince 1938 upravoval řešení „cikánské otázky“ v Říši na rasovém základě. Od května 1940 probíhaly první deportace německých Romů a Sintů z Říše na území okupovaného Polska, kde je nacisté věznili v různých táborech a ghettech (např. v Lodži). Vedle příprav a realizace „konečného řešení židovské otázky“ se postupně vytvářely podmínky také pro poslední etapu „konečného řešení cikánské otázky“. Definitivní rozhodnutí o osudu Romů a Sintů nejen v Německu, ale v celé nacisty kontrolované Evropě padlo 16. prosince 1942, kdy vůdce SS a německé policie H. Himmler vydal tzv. osvětimský výnos (Auschwitz-Erlass). Výnos a prováděcí směrnice Hlavního úřadu říšské bezpečnosti z 29. ledna 1943 nařizovaly deportaci „cikánských míšenců, Cikánů-Romů a neněmeckých příslušníků cikánských kmenů balkánského původu“ do koncentračního tábora Auschwitz II-Birkenau na bývalém polském území přičleněném k Říši.²

¹ V následujícím textu se slovo „cikán“ a „cikánský“ objevuje jako dobový pojem, který v sobě v závislosti na okolnostech užítí spojuje různé kategorie lidí. Ačkoliv se tento pojem většinově vztahoval na Romy a Sinty, zároveň také označoval všechny další osoby považované z jakéhokoliv důvodu za „cikány“.

Vznik a podoba tábora

Auschwitz a Auschwitz-Birkenau

Táborový komplex Auschwitz vznikl postupně od jara 1941 a skládal se ze tří částí. První, označovaná jako Auschwitz I, vznikla na jaře 1940 jako koncentrační tábor podle vzoru už delší dobu existujících koncentračních táborů Dachau, Sachsenhausen, Buchenwald, Flossenbürg, Mauthausen a Ravensbrück. Do poloviny roku 1942 tvořili většinu vězňů politicky aktivní lidé z Polska a ti, o nichž si nacisté mysleli, že by mohli být nebezpeční pro jejich plány germanizace Polska, například učitelé, vědci, knězi.³

Na podzim 1941 byly zahájeny práce na rozšíření tábora na území bývalé polské vesnice Brzezinka asi 2 km od koncentračního tábora Auschwitz. Tábor měl původně sloužit jako zásobárna pracovních sil pro uskutečnění nacistických plánů na osídlení německým obyvatelstvem v okolí. Jako pracovní síly chtěl Himmler zneužít velkou masu sovětských válečných zajatců. Nejdříve se počítalo s 50 000 vězni, pak 150 000 a nakonec dokonce 200 000.⁴ V únoru 1942 změnil Himmler plán a místo sovětských válečných zajatců chtěl zneužít Židy.⁵

Třetí část komplexu, Auschwitz-Monowitz, vznikla ve spolupráci nacistů s firmou IG Farben, první soukromou firmou, která využila nabídku nacistů k „pronájmu“ vězňů ve velkém stylu. Měla vzniknout továrna na bunu neboli syntetický kaučuk. Zatímco za ubytování, zásobování a výživu tam byla zodpovědná IG Farben, o dozor nad vězni se starali členové SS. Příkladem IG Farben pak následovaly další firmy, čímž vznikly menší vedlejší tábory, celkem více než třicet v okolí továrny IG Farben.⁶ Do konce roku 1942 tvořily všechny části společnou administrativní jednotku, pak se tábor rozdělil do tří administrativních částí s vlastními veliteli. Roku 1944 se tábor Auschwitz III stal

² Více o perzekuci romského obyvatelstva v Evropě viz např. Kenrick, Donald: Das Schicksal der Zigeuner im NS-Staat [Osud cikánů v nacistickém státu]. In: Kenrick, Donald, Puxon, Grattan, Zülch, Tilman: Die Zigeuner. Verkannt – Verachtet – Verfolgt [Cikáni. Nepoznaní – opovrženi – pronásledováni]. Hannover 1980, s. 37–74; Kenrick, Donald, Puxon, Grattan: Cikáni pod hákovým křížem. Olomouc 2000, 179 s.; Rose, Romani (ed.): Nacistická genocida Sintů a Romů. Katalog ke stálé výstavě ve Státním muzeu v Osvětimi. Praha 2009, 323 s.

³ Steinbacher, Sybille: Auschwitz. Geschichte und Nachgeschichte [Auschwitz. Dějiny a následný vývoj]. Mnichov 2015, s. 21, 25.

⁴ Tamtéž, s. 71.

⁵ Tamtéž, s. 76.

⁶ Tamtéž, s. 42–45.

samostatným koncentračním táborem, pod který spadaly administrativně všechny jeho pobočky.⁷

Tábor Auschwitz-Birkenau nacisté záměrně vybudovali v prostředí s okolním bažinatým a vodou prostoupeným terénem, který prakticky nevysychal, takže byl příčinou stálých vlhkých výparů. Navíc se tamní podnebí vyznačovalo značnými teplotními výkyvy přes den a ostrými rozdíly v průběhu roku, kdy tam panovala v létě úmorná vedra, v zimě nesnesitelný chlad a na jaře a na podzim husté mlhy nebo vichřice.⁸

Areál měl obdélníkový půdorys 750 x 1800 m a od východu na západ vedly dvě cesty, které členily zastavěnou plochu do tří nesejně velkých stavebních úseků (Bauabschnitt, zkráceně B) označovaných jako B-I, B-II a B-III. Jednotlivé stavební úseky se skládaly ze sekcí, které označovala písmena malé abecedy a v nichž byly rozmístěny příslušné tábory. Funkce těchto vnitřních táborů se v průběhu jejich existence několikrát změnila, přičemž roku 1944 platilo toto určení: ženský karanténní tábor (B-I-a), ženský pracovní tábor (B-I-b), mužský karanténní tábor (B-II-a), terezínský rodinný tábor (B-II-b), maďarský ženský tábor (B-II-c), mužský kmenový tábor (B-II-d), „cikánský rodinný tábor“ (B-II-e), mužský nemocniční tábor (B-II-f) a nedokončený a na sekce ještě nerozdělený tábor B-III zvaný Mexico, v jehož části táborové vedení umístilo maďarské ženy.⁹

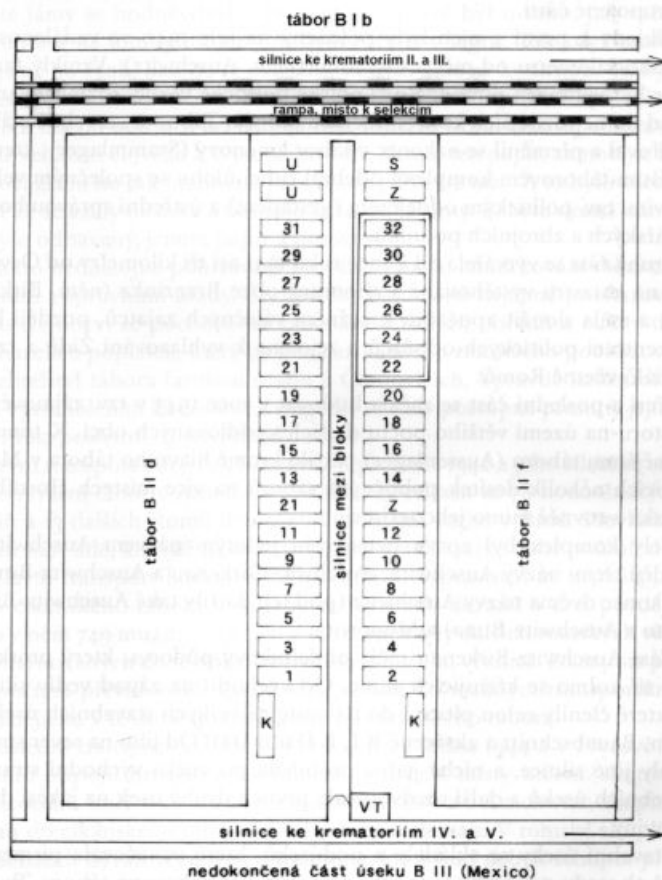
⁷ Tamtéž, s. 49.

⁸ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 174; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 289.

⁹ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 74; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 327; Nečas, Ctibor: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 287.

XII. Situační pláněk táboru BII e v Auschwitz-Birkenau

Vysvětlivky:

B I b	ženský pracovní tábor
B II d	mužský kmenový tábor
B II e	cikánský tábor
B II f	nemocniční tábor pro muže
B III	nedokončený stavební úsek („Mexico“)
K	kuchyně
S	místo k očištění a odvěšivování vezňů, „sauna“
U	umývárna
VT	velitelství táboru (Blockführerstube)
Z	záchod
1	sklad potravin
2	kanceláře pracovního nasazení (Arbeitseinsatz), táborová písárna (Schreibstube)
3	sklad oděvů (Bekleidungskammer)
4-21, 23, 25, 27	obytné bloky
24, 26, 28, 30	nemocniční bloky (Häftlingskrankenbau)
29, 31	„materská školka“, bloky pro nejmenší děti, později pro sirotky
32	„laboratoř“ táborového lékaře MUDr. J. Mengeleho

Situační pláněk „cikánského tábora“ v sekci B-II-e v KT Auschwitz-Birkenau. (Nečas, Ctibor: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005).

K táborům jako celku náležela společná zařízení, která stála mimo obdélníkový půdorys: na západě byla čistící a dezinfekční stanice, sekce B-II-g se skladem vězeňských svršků a předmětů, na východě stála hlavní vstupní brána, vodárna, kasárna s lazaretem SS a budova velitelství.¹⁰

Každý z vnitřních táborů v Auschwitz-Birkenau ohrazovaly do výšky 2,5 m ostnaté dráty, jimiž v noci procházel elektrický proud o vysokém napětí. Skokem na plot občas páchali zoufalí věznění lidé sebevraždou. Všechny stavební úseky se zařízeními obklopovalo druhé pásmo stejného ohrazení, na jehož vnějším okraji byly ve vzdálenosti asi 50 m od sebe rozestavěny dřevěné věže se stálou strážní službou SS.¹¹

Nelidský režim v osvětimském táborovém komplexu řídil velitel, který stál v jeho čele a současně velel posádce SS a jejím jednotlivým oddílům. V každém jednotlivém táboře zaujímal nejvyšší místo jeho vedoucí (Lagerführer), disponující neomezenou mocí nad životem a smrtí vězněných lidí a rozhodujícím zvláště o ukládaných trestech.

V „cikánském táboře“ zastávali tuto funkci postupně důstojníci SS B. Pfütze, G. A. M. Palitzsch, F. Harder, H. B. Buch, G. Bonigut a nakonec W. R. Sawatzki. Jim byli podřízeni vedoucí raportu (Rapportführer), dále táborový lékař (Lagerarzt) a vedoucí bloků (Blockführer), odpovědní za vyhlazování a průběh každodenních apelů. Na nejnižším stupni stáli strážníci (Posten), s nimiž byli věznění lidé v bezprostředním kontaktu při výkonu strážní služby a dále při všech speciálních akcích, jako byly selekce, transporty apod.¹²

Tábor Auschwitz-Birkenau byl největším nacistickým vyhlazovacím táborem. Od roku 1942 tam nacisté postupně budovali komplex plynových komor a krematorií, který umožnil hromadné vraždění závratných rozměrů. Plynové komory zvané bunkry pro 800 a 1 200 osob byly upraveny ze dvou bývalých hospodářských stavení obce Brzezinka, přičemž bunkr I byl dán do provozu v březnu 1942 a bunkr II v červnu 1942. Krematoria KII (v provozu od března 1943) a KIII (od června 1943) měla v podzemí po jedné plynové komoře pro 2 000 až 3 000 osob. Každé z těchto dvou krematorií disponovalo 15 pecemi a každé bylo schopno spálit asi 1440 těl denně. Aby nacisté docílili poklidného průběhu masového vraždění cyklonem B, byly komory upraveny do podoby sprch. Obě velká krematoria vyhodili nacisté do vzduchu 20. ledna 1945, když se pokoušeli skrýt

¹⁰ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 74; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 289.

¹¹ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 74.

¹² Tamtéž, s. 81.

důkazy o svých zločinech. Menší krematoria KIV (v provozu od března 1943) a KV (od dubna 1943) měla v přízemí po třech plynových komorách různé velikosti (pro 1 500, 800 a 150 osob). Tato krematoria měla po osmi pecích, pomocí nichž bylo možno v každém z nich spálit asi 770 těl za den. KIV shořelo při povstání Židů ze Sonderkommanda 7. října 1944, KV zničili nacisté 26. ledna 1945, tj. den před osvobozením tábora.¹³

Vznik a podoba „cikánského tábora“ v Auschwitz-Birkenau

„Cikánský tábor“ (Zigeunerlager), označovaný v neoficiální terminologii také jako „Cikánský rodinný tábor“ (Zigeunerfamilienlager), v sekci B-II-e koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau vznikl v návaznosti na vyhlášení tzv. osvětimského výnosu (Auschwitz-Erlass) z 16. prosince 1942 a prováděcí směrnice Hlavního úřadu říšské bezpečnosti z 29. ledna 1943, kterými němečtí nacisté nařizovali koncentraci „cikánských míšenců, Cikánů-Romů a neněmeckých příslušníků cikánských kmenů balkánského původu“ z Říše a okupovaných území.¹⁴

„Cikánský tábor“ o rozloze 150 x 750 m sousedil s mužským nemocničním táborem (sekce B-II-f), mužským kmenovým táborem (sekce B-II-d) a za jižní stranou byla od jara 1944 v provozu rampa, na níž se prováděly selekce židovských transportů. Středem tábora procházela cesta zvaná lágrovka (Lagerstrasse) a kolmo na ni byly postaveny dřevěné baráky neboli bloky (Block) s čísly 1 až 33. Bloky stejné jako v ostatních táborech Birkenau, které měly původně sloužit jako vojenské polní stáje pro koně, byly dřevěné, asi 40 m dlouhé, 9 m široké a přes 2,5 m vysoké. Světlo pronikalo dovnitř dvěma řadami okének ve zvýšené střeše. V obou krátkých stranách byla vrata, za nimi ze strany lágrovky krátká chodba, po jejích obou stranách byla malá místnost s okénkem do chodby. V jedné spal blokový a písař, v druhé byl denní přiděl chleba pro osazenstvo bloku. U druhých vrat uvnitř stály nádoby pro výkaly. Uvnitř obytných bloků stály třípatrové palandy, na každém patře se dvěma lůžky.¹⁵

¹³ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 28, 96, 100, pozn. 2.

¹⁴ Tamtéž, s. 16; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 301–304.

¹⁵ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 31; Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 174; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 328; Nečas, Ctibor: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 292.

Bloky č. 5 až 27 a 4 až 20 sloužily k ubytování vězňů, menší část bloků plnila provozní a administrativní úlohy (skladiště chleba, táborová kantýna, místnosti táborové pírárny, kanceláre pracovního nasazení, skladiště oděvů pro vězně, expozitura táborového gestapa, tzv. mateřská škola, nemocnice). Za vstupní branou stály dvě kuchyně: jedna vařila od samého počátku pro dospělé, druhá byla uvedena do provozu teprve později jako kuchyně dětská. Dále se tam nacházely dvojce záchody, dvojce umývárny a tzv. sauna, která sloužila jako parní lázeň ke krátkým koupelím nově přichozích lidí nebo při odvšivování.¹⁶

Prostranství před bloky se používalo k nástupům (tzv. apelům), při nichž se každodenně při nástupech zjišťoval početní stav vězňů. Mezi jednotlivými bloky a za nimi se táhl pás udupané hlíny, kde se věznění lidé stýkali a komunikovali v době volna.¹⁷

Věznění lidé

Transporty a počty vězňů

Neznámá žena s vězeňským číslem Z-63598, jedna z mála dochovaných fotografií z „cikánského tábora“ v KT Auschwitz-Birkenau. (Foto: Archiv Státního muzea Auschwitz-Birkenau).

„Cikánský tábor“ v sekci B-II-e byl v provozu od konce února 1943 do počátku srpna 1944 a po celou dobu tam směřovaly hromadné transporty více nebo méně početných skupin i jednotlivců z Říše a jednotlivých okupovaných evropských zemí. Zpočátku byli

¹⁶ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 75; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 292–293.

¹⁷ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 76; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 294.

budoucí vězni přiváženi v malých skupinách, první z nich dne 26. února 1943. Během prvních tří týdnů pak přibývali do právě otevřeného a dosud nedostavěného tábora hromadnými transporty tisíce Romů a Sintů. Koncem března 1943 bylo v „cikánském táboře“ už více než 12 tisíc registrovaných mužů, žen a dětí, včetně těch, které se v táboře narodily. Největší příval vězněných nastal v prvním a následně v dalších dvou měsících po založení tábora. Pak byly deportace podstatně redukovány s výjimkou srpna 1943, kdy mj. v jediném transportu přibýlo 768 osob z Protektorátu, a postupně obnovovány od prosince 1943. Ze zhruba 20 900 obětí registrovaných v „cikánském táboře“ tam bylo 18 700 transportováno v roce 1943 a 2 200 v roce následujícím. Celkem prošlo táborem během necelých 17 měsíců jeho existence zhruba 23 000 mužů, žen a dětí. Za tímto strohým počtem se skrývají tragické osudy jednotlivců, z nichž většina skončila smrtí.¹⁸

Němečtí Romové a Sintové v počtu zhruba 10 200 osob přijížděli v hromadných transportech do „cikánského tábora“ především během roku 1943 z nejrůznějších místních sběrných táborů, v nichž byli předtím shromážděni.¹⁹ Rakouští Romové a Sintové v počtu 2 600 až 2 900 mužů, žen a dětí byli do tábora přiváženi v několika hromadných transportech od března do května 1943.²⁰ Polští Romové z Generálního gouvěnementu v počtu více než 3000 osob přijížděli do tábora především ze sběrných „cikánských táborů“. ²¹ Z Německem obsazeného Nizozemska byli Romové a Sintové do tábora dovezeni na jaře 1944. Z koncentračního tábora Westerbork tam 21. května 1944 dorazil transport s 245 nizozemskými, belgickými a německými Romy a Sinty.²²

¹⁸ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 32; Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 76; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 327.

¹⁹ Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 305–309.

²⁰ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 19, s. 100; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 329.

²¹ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 23–24; Nečas, Ctibor: Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939–1945. Brno 1981, s. 34–35; Kenrick, Donald, Puxon, Grattan: Cikáni pod hákovým křížem. Olomouc 2000, s. 73; Thurner, Erika: Nacistická a poválečná politika proti Romům a Sintům v Rakousku. In: Horváthová, Jana (ed.): Le romengro murdaripen andro dujto baro mariben = Genocida Romů v době druhé světové války. Sborník z mezinárodního odborného semináře Pražská židovská obec, 27. 5. 2003. Praha 2003, s. 38.

²² Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 25; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 312–315; Kenrick, Donald, Puxon, Grattan: Cikáni pod hákovým křížem. Olomouc 2000, s. 59–60.

Transporty z Belgie probíhaly v listopadu 1943 a lednu 1944. Dne 17. ledna 1944 do tábora přijelo 351 osob, mezi nimiž byli státní příslušníci nejen Belgie, ale také Francie, Holandska, Německa, Španělska a Norska.²³ Z území Sovětského svazu okupovaných Říší byli do „cikánského tábora“ deportováni na jaře 1944 Romové z Brestu Litevského, který patřil k běloruskému generálnímu komisariátu, a z Litvy.²⁴

Vězni z Čech, Moravy a Slezska

Deportace Romů a Sintů z Protektorátu na základě Himmlerova tzv. osvětimského výnosu se uskutečnily během roku 1943 a 1944 buď jednotlivě ve větších či menších skupinách, nebo častěji hromadnými transporty, které se skládaly zpravidla z několika desítek i stovek mužů, žen a dětí shromážděných předtím v tzv. sběrných místech (zabrané sokolovny, hostince a další objekty). Transporty probíhaly po železnici, přičemž deportovaní lidé se během mnohahodinové cesty (např. jízda z Prahy do Osvětimi trvala dvacet i více hodin) bez přístupu k jídlu, pití a toaletě tísnil v nákladních vagonech s pevně zavřenými dveřmi a okénky. Přeprava se uskutečňovala z Prahy přes Pardubice, Brno, Přerov a Moravskou Ostravu a na protektorátním území ji zajišťovaly Českomoravské dráhy a za hranicemi Německé říšské dráhy (Deutsche Reichsbahn). Ozbrojený doprovod poskytovala neuniformovaná protektorátní policie spolu s protektorátním četnictvem do Moravské Ostravy na říšskou hranici a odtud až do cílové stanice v Osvětimi transporty eskortovala německá kriminální policie.²⁵

Iren Herák (nar. 1912 v Ludkovicích, vězeňské číslo Z-4446²⁶), který byl vězněn v koncentračních táborech Auschwitz-Birkenau, Buchenwald a Mittelbau I-Dora, vzpomínal: „Z Uherského Brodu jsme odjeli vlaky s nákladními vagóny. Byly jsme v nich nacpaní, že jsme se nemohli skoro pohnout. Záchod tam nebyl, jen plechový hrnec, na to si pamatuji jako dneska... Vůbec jsme nevěděli, kam jedeme. Vlak nikde nezastavoval.“

²³ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 26; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 311–312; Kenrick, Donald, Puxon, Grattan: Cikáni pod hákovým křížem. Olomouc 2000, s. 58–59.

²⁴ Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 315.

²⁵ Nečas, Ctibor: Romové v České republice včera a dnes. Olomouc 1999, s. 76–77; Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 135; Nečas, Ctibor: Z Brna do Auschwitz-Birkenau. První transport moravských Romů do koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau. Brno 2000, s. 11; Nečas, Ctibor: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 294–295.

²⁶ Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=93294 [cit. 2021-02-19].

*V Ostravě nás převzalo gestapo a čeští četníci se s námi rozloučili. Věděli, kam nás vezou.*²⁷

První hromadný transport „cikánů a cikánských míšenců“ z Protektorátu čítající 1 038 romských mužů, žen a dětí především z jižní Moravy vyjel dne 6. března 1943 z Brna.²⁸ Během roku 1943 pak následovaly další transporty z různých částí Čech a Moravy, které do Osvětimi dorazily 10. března (transport vypravený z Prahy čítal 650 osob) a 19. března (z Olomouce 1048 osob). Vedle toho odjely transporty také z obou „cikánských táborů“: 7. května z Let u Písku (863 osob) a 22. srpna z Hodonína u Kunštátu (768 osob). Poslední menší transporty odjely 19. října 1943 (z Prahy a Brna, 92 osob) a 28. ledna 1944 (z Prahy a Brna, 37 osob). Celkem tak protektorátní úřady postupně dopravily do „cikánského tábora“ v Auschwitz-Birkenau hromadnými transporty „cikánů“ zhruba 4 500 Romů a Sintů z Protektorátu. Dalších více než sto osob odvezly protektorátní orgány jednotlivě.²⁹

Transporty říšskoněmeckých „cikánů a cikánských míšenců“ přijelo do Auschwitz-Birkenau také téměř 900 Romů a Sintů z okupovaných oblastí Čech, Moravy a Slezska přičleněných k Říši. Byli zařazeni především do transportů evidovaných 7. března 1943, 14. března 1943, 17. března 1943 a 9. dubna 1943.³⁰

Celkově tak nacisté deportovali z území současné České republiky do „cikánského tábora“ v Auschwitz-Birkenau zhruba 5 500 Romů a Sintů, z nichž většina táborovou internaci nepřežila.³¹

²⁷ Holocaust.cz: Iren Herák, narozen 1912. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/vzpominky/iren-herak-narozen-1912/#remark-13> [cit. 2021-02-19].

²⁸ Nečas, Ctibor: Romové v České republice včera a dnes. Olomouc 1999, s. 76–78; Týž: Z Brna do Auschwitz-Birkenau. První transport moravských Romů do koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau. Brno 2000, 60 s.; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 294–297.

²⁹ Více o transportech Romů z českých zemí viz např. Nečas, Ctibor: Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939–1945. Brno 1981, s. 62–63; Nečas, Ctibor: Romové v České republice včera a dnes. Olomouc 1999, s. 76–77; Týž: Z Protektorátu Čechy a Morava do Auschwitz II - Birkenau. Hromadný transport 7. 5. 1943. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity 1995 (C 42), s. 139–145; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 134–140; Týž: Z Brna do Auschwitz-Birkenau. První transport moravských Romů do koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau. Brno 2000, 60 s.; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 297–300.

³⁰ Nečas, Ctibor: Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939–1945. Brno 1981, s. 68; Nečas, Ctibor: Aušvicate hi kher báro. Čeští vězňové cikánského tábora v Osvětimi II - Brzezince. Brno 1992, 246 s.

³¹ Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 141.

Život v „cikánském táboře“

Příjezd do tábora

Vlaky s deportovanými přijížděly ve dne i noci po železniční vlečce, která odbočovala z osvětimského nádraží směrem k táboru. Po zastavení vlaku a otevření vagónů museli všichni nově příchozí lidé okamžitě vystoupit za dozoru ozbrojených strážných SS se psy. Vše se odehrávalo ve velmi rychlém tempu a bylo provázáno křikem lidí a štěkotem psů. Vyděšení muži a ženy pak s plačícími dětmi přestoupili na nákladní auta, která už stála připravena k jejich dalšímu odvozu, nebo se většinou seřadili po pěti a šli pěšky na místo svého určení. Od jara 1944 byly železniční koleje zavedeny přímo do tábora.³²

Přeživší Aloisie Blumaierová roz. Ištvánová (nar. 1926 v Bořitově, vězeňské číslo Z-1199³³) o příjezdu vyprávěla: „Do toho Osvětima jsme přijeli odpoledne, ještě bylo světlo. Esesmani s psama nás okamžitě vyhnali z vagónů a pěšky jsme se museli vydat na další cestu. Netrvalo to dlouho, snad takových třicet minut. Příchod do toho prostředí byl hrozný. Všude jen ostnaté dráty a za nimi jedna baráková budova za druhou.“³⁴

Po příchodu do tábora většinou ihned proběhl přijímací proces, který se skládal z několika fází. První z nich byla vstupní očista prováděná společnou koupelí v tzv. sauně pod sprchami či v umývárkách. Potupné společné sprchování probíhalo v přítomnosti posmívajících se strážů SS a vězeňských funkcionářů za stálých nadávek, bití a šikanování. Dozorčí služba navíc pouštěla na vězněné střídavě horkou a ledovou vodu. Věznění lidé byli také stříhání dohola. Někteří však s ostříhanými vlasy přijeli např. z jiných internačních a koncentračních táborů (např. transporty z protektorátního „cikánského tábora“ v Hodoníně u Kunštátu).³⁵

Antonín Absolon-Růžička (nar. 1930 v Mistříně, vězeňské číslo Z-7539³⁶) vzpomínal: „Ráno nás seřadili, věci jsme si museli nechat v bloku, a odvedli nás do sousedního

³² Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 32; Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 77; Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 146–147.

³³ Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=101228 [cit. 2021-02-19].

³⁴ Nečas, Ctibor: Nemůžeme zapomenout = Naši bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků. Olomouc 1994, s. 80.

³⁵ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 41; Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 77; Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 147–148.

³⁶ Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=196624 [cit. 2021-02-19].

*tábora až dozadu. Tam byla v baráku velká místnost, kde jsme se museli všichni svléci donaha. To bylo příšerné. Lidé se nechtěli svlékat, protože tam byli všichni pohromadě, muži, ženy i děti. Nastal křik, bití, pláč. Pamatuji si dobře, že má nejstarší sestra, šestnáctiletá Božena, se nechtěla svléci, když už hodně lidí bylo nahých. Esesačka ji mlátila, trhala z ní šaty, sestra křičela, plakala a bránila se. Šaty jsme si museli svázat, aby bylo vidět číslo. Pak nás dohola ostříhali a vyholili. Nemohli jsme se poznat, jak jsme vypadali.*³⁷

Po „koupeli“ následovalo oblékání. Kvůli nedostatku vězeňského ošacení se lidem vězněným v „cikánském táboře“ na rozdíl od jiných částí osvětimského komplexu po jejich příchodu do tábora nevydávaly zvláštní vězeňské oděvy ani obuv. Někteří nově příchozí byli ponecháni v oblečení a botách, v nichž přijížděli, jiní byli vybaveni oblečením po zplynovaných, především židovských vězňích. V obou případech byly pak po celé zadní části těchto civilních oděvů vyznačeny červenou olejovou barvou dlouhé pruhy v podobě písmene X.³⁸

Tomáš Šubrt (nar. 1901 v Čeložnicích, vězeňské číslo Z-4751³⁹) o tom vyprávěl: *Nechali nás v civilu, ale nadělali nám na šatech červené kříže, na čepici, na klobouku, aby nás všude našli, když bychom utekli. To nám zůstalo asi tři čtvrtě roku, než jsme to roztrhali. Pak jsme neměli obuv ani šatstvo a museli jsme chodit bosí a polonazí. Když přijel nějaký transport, kterých chodilo denně několik, byli to Poláci, Češi, Rusové, Francouzi, vysvlekli je, dali jim vězeňské šaty a nám jako Cikánům dali jejich civil, ale zabarvený, označený.*⁴⁰

Po vstupní očištění následovala evidence vězněných osob. Každý obdržel proužek bílého plátna, který musel nosit přišitý na oděvu v levé polovině prsou a muži také na vnějším švu pravé nohavice kalhot. Na plátně se nacházely tři symboly: trojúhelník, písmeno a číslo. Trojúhelník (slangově vinkl) byl obecným označením vězněných lidí a jejich barva vyjadřovala příslušnou vězeňskou kategorii, přičemž Romové a Sintové zařazovali nacisté

³⁷ Nečas, Ctibor: Nemůžeme zapomenout = Našti bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků. Olomouc 1994, s. 61.

³⁸ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 86; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 335; Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 148.

³⁹ Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=223243 [cit. 2021-02-19].

⁴⁰ Nečas, Ctibor: Nemůžeme zapomenout = Našti bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků. Olomouc 1994, s. 215.

bez ohledu na své dřívější majetkové, sociální a kulturní poměry mezi „asociály“, kteří dostávali černé trojúhelníky. Vězeňské číslo nahrazovalo jméno každého vězněného po celou dobu jeho internace. Číslování se provádělo v několika sériích opatřovaných písmeny velké abecedy a lidé věznění v „cikánském táboře“ dostávali čísla v sérii Z (zkratka německého slova „Zigeuner“, tj. cikán).⁴¹

Kvůli vysoké úmrtnosti, obtížím při rozpoznávání zemřelých a znemožnění útěků byli lidé věznění v osvětimském táborovém komplexu od jara 1943 také tetováni. Písmeno Z s příslušným číslem bylo vězeňskými funkcionáři tetováno romským dětem na nožičku a ostatním romským ženám a mužům na levém předloktí.⁴² Růžena Otáhalová roz. Krausová (nar. 1928 v Dolní Cerekvi, vězeňské číslo Z-1781⁴³) o tom vyprávěla: „*Nahnali nás do takové velké haly, padali jsme jeden přes druhého, malý děcka odtrhli od rodičů, tak se tam hledali. Tam jsme byli přes noc bez jídla, bez všeho, já jsem tam potom našla maminku. Tady nás taky začali tetovat, s tou jednou jehlou nás tetovali tak dlouho, dokud se nezlomila, žádné vyměňování. Z toho jsme potom měli hrozný boláky, protože každý měl jinou krev.*“⁴⁴

⁴¹ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 41; Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 77–78; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 148–149.

⁴² Nečas, Ctibor: Vyhlazení českých Romů. In: Lačko Lav 1990, s. 2; Týž: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 78; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 149; Nečas, Ctibor: Nad rubrikami hlavních knih osvětimského cikánského tábora. In: Časopis Matice moravské 126/2007, s. 356.

⁴³ Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=128338 [cit. 2021-02-19].

⁴⁴ Nečas, Ctibor: Nemůžeme zapomenout = Našti bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků. Olomouc 1994, s. 187.

-342-

Seite. Nr.

Häftlings Nr.	Häftl. Art	Name	Vorname	Geburtsdatum			Geburtsort
				Tag	Monat	Jahr	
✓ 5364	✓	Naucel	Katharina	19	3	20	Domance, Mito
✓ 5365	✓	Naucel	Angela	25	3	10	Wanzen, Mito
✓ 5366	✓	Borak	Reva	26	11	39	Belina, Mito
✓ 5367	✓	Burkard	Anna	2	12	39	Prague
✓ 5368	✓	Burkard	Margdalena	20	6	39	Prague
✓ 5369	✓	Naucel	Reva	15	12	40	Prague
✓ 5370	✓	Burkard	Reva	12	3	39	Prague
5371	✓	Burkard	Julia	16	8	36	Prague
✓ 5372	✓	Burkard	Antonin	27	2	33	Prague
✓ 5373	✓	Burkard	Anna	11	9	34	Prague
✓ 5374	✓	Burkard	Antonin	6	5	12	Prague
✓ 5375	✓	Naucel	Lawrence	10	3	96	Prague, Prussia
✓ 5376	✓	Naucel	Marie	20	4	02	Prague
✓ 5377	✓	Naucel	Reva	19	8	19	Prague
✓ 5378	✓	Naucel	Angela	27	1	42	Prague - Prussia
✓ 5379	✓	Naucel	Reva	8	10	68	Prague
✓ 5380	✓	Naucel	Antonin	14	3	95	Prague
✓ 5381	✓	Naucel	Margdalena	25	3	29	Prague
✓ 5382	✓	Naucel	Reva	8	5	25	Prague
✓ 5383	✓	Naucel	Anna	27	9	34	Prague - Prussia
✓ 5384	✓	Naucel	Antonin	25	1	94	Prague
✓ 5385	✓	Naucel	Anna	23	4	33	Prague - Prussia
✓ 5386	✓	Naucel	Antonin	5	3	38	Prague - Prussia
✓ 5387	✓	Naucel	Anna	4	2	86	Prague
✓ 5388	✓	Naucel	Reva	13	4	30	Prague
✓ 5389	✓	Naucel	Anna	27	7	99	Prague
✓ 5390	✓	Naucel	Antonin	21	6	35	Prague
✓ 5391	✓	Naucel	Antonin	3	11	32	Prague
✓ 5392	✓	Naucel	Anna	4	5	36	Prague
✓ 5393	✓	Naucel	Antonin	13	8	22	Prague
✓ 5394	✓	Naucel	Anna	3	8	42	Prague

Ukázka z evidenční knihy žen vězněných v „cikánském táboře“ KT Auschwitz-Birkenau. (Foto: Archiv Státního muzea Auschwitz-Birkenau).

Ukázka z evidenční knihy žen vězněných v „cikánském táboře“ KT Auschwitz-Birkenau. (Foto: Archiv Státního muzea Auschwitz-Birkenau).

Ubytování a hygienické podmínky

Po všech nutných přijímacích procedurách byli věznění lidé ubytováni, přičemž nedošlo k běžnému rozdělení rodin, resp. oddělení mužů a žen. Tím se „cikánský rodinný tábor“ odlišoval spolu s „tereziňským rodinným táborem“ v sekci B-II-b od ostatních táborů osvětimského koncentračního komplexu. Možné důvody pro tento způsob internace vycházely zřejmě z rasové ideologie nacistů. Zároveň mohl „cikánský rodinný tábor“ sloužit jako prostor pro získávání zkušeností s likvidací dalších skupin obyvatel.⁴⁵

Dřevěný obytný blok neboli barák s plošnou výměrou 389 m² byl přizpůsoben k ubytování 300 lidí, ale již bezprostředně po otevření tábora se na jednom bloku tísnilo někdy až 1000 až 1200 lidí a ubytovací kapacita tím byla zásadně přetěžována. Na jednotlivých patrech třípatrových dřevěných pryčů (slang. bukša), které byly rozestavěny kolem delších vnitřních stěn baráků, se počítalo s umístěním pěti osob, s překročením ubytovací kapacity tento počet vzrůstal až na patnáct osob. Spát se mělo na slamnících s dřevitou vlnou, které však obyčejně chyběly, a proto spali lidé na holých deskách a přikrývali se koňskými houněmi.⁴⁶

Jediným vnitřním vybavením baráků byla plechová kamna, která stála na začátku a na konci každého bloku a byla spojena cihlovým kanálem, který se táhl po podlaze a teplem spalovaných plynů měl sloužit k vytápění. Vzhledem k tomu, že se v barácích netopilo, byl kanál využíván k jiným účelům (vězeňskými funkcionáři k rozdělování jídelních přidělů, věznění lidé k sezení a odkládání osobních věcí).⁴⁷

Bloky byly nedostatečně osvětleny a větrány pouze střešními světlíky a přes den také otevřenými vraty, takže uvnitř panovalo po celý den zkažené ovzduší a přití, které se v noci po uzavření vrat ještě dále zhoršovalo. Střechami zatékalo, a tak byly bloky postavené bez jakékoliv izolace a na podmáčeném podloží uvnitř stále vlhké.⁴⁸

⁴⁵ Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 331–333; Thurner, Erika: Nacistická a poválečná politika proti Romům a Sintům v Rakousku. In: Horváthová, Jana (ed.): Le romengro murdaripen andro dujto baro mariben = Genocida Romů v době druhé světové války. Sborník z mezinárodního odborného semináře Pražská židovská obec, 27. 5. 2003. Praha 2003, s. 38.

⁴⁶ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 44; Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 85; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 150–151; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 293.

⁴⁷ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 85; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 151; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 293.

⁴⁸ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 85–86; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 151; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 293.

Hygienické podmínky v táboře byly otřesné. Voda do obytných baráků nebyla k umývání nikdy zavedena a místo záchodů stály u zadních vrat jenom sudy, které zpravidla přetékal. Přeplněnost obytných bloků a všeobecný nedostatek vody (tzv. sauna umývárny fungovaly pro vězněné pouze omezeně) znemožňovaly řádné umývání a praní, a tak se staly příčinami celkového znečištění nejenom samotných vězněných lidí, ale také jejich pryčů a oděvů. V celém táboře se proto rozšířil hmyz (zejména vši šatní a svrab), který znemožňoval odpočinek a přenášel různé nemoci. Nesoustavně prováděné odlišování bylo bez zřetelnějších výsledků.⁴⁹

Stravování

Po krátké době pobytu v táboře začali věznění lidé pociťovat trvalý hlad a žízeň, které je provázely po celou dobu. Jídlo měli dostávat ráno, v poledne a večer, ale ani jeden z přidělu neodpovídal předepsaným, i tak nízkým, normám. Na vině bylo špatné uskladnění a vyhazování shnilých potravin, nedostatky v technickém vybavení kuchyní, ale především rozkrádání, na němž se podílel mocenský aparát, ale také věznění lidé z hladu a pudu sebezáchovy.⁵⁰

Marie Nedvědová roz. Kovářová (nar. 1923 v Bedlně, okr. Rakovník, neznámé vězeňské číslo) vyprávěla: „Jídlo jsme dostávali jednou denně a to ještě bídne. A k tomu ještě krmnou řepu v malých dávkách a 10 deka chleba. Čaj jsme měli z břízových listů a kávu jsme neviděli celou tu dobu, co jsme tam byli.“⁵¹

Možnost doplňovat nedostatečný příděl stravy prostřednictvím nákupů v kantýně s velmi omezeným výběrem a na černém trhu měl pouze nepatrný počet těch, kteří si do tábora přinesli peníze nebo zlato, a prominenti, tj. všichni ti, kteří vykonávali funkce ve vězeňské samosprávě nebo získali trvalou práci v různých táborových zařízeních. Většina vězněných lidí však trpěla neustálým hladem, který se měnil v dlouhodobou podvýživu a postupně vyčerpával tělesný organismus. V zoufalství a pod hrozbou trestu chodili někteří vězni k táborovým kuchyním vybírat zbytky z odstavených beček na jídlo nebo

⁴⁹ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 86; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 151–153.

⁵⁰ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 82; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 335; Kenrick, Donald, Puxon, Grattan: Cikáni pod hákovým křížem. Olomouc 2000, s. 128–129.

⁵¹ Nečas, Ctibor: Nemůžeme zapomenout = Našti bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků. Olomouc 1994, s. 194.

prohledávat hromady vynášených kuchyňských odpadků. Někteří také v táborovém areálu sbírali a jedli kořínky, stonky a listy.⁵²

Práce

Všichni práceschopní muži a ženy v „cikánském táboře“ museli pracovat. Malá část vězňů byla vybírána na stálou práci v kuchyních, nemocnici a v jiných táborových zařízeních, čímž mohli získat lepší ubytovací a stravovací podmínky, a tím i větší šanci na přežití. Většina ostatních vězňů a vězeňkyň neměla jakékoliv pracovní zvýhodnění, neboť pracovala jen velmi málo a pouze příležitostně. Muži a ženy byli nasazováni na zvlášť namáhavé dokončovací stavební práce (výstavba záchodů, umývárny nebo sauny, budování táborové silnice, kopání odvodňovacích příkopů, úprava prostranství mezi bloky a kolem táborového příslušenství apod.) nebo na různé bezúčelné a vleklé práce (přenášení těžkých nákladů z jednoho místa na druhé a zpět, vyrývání a přesazování drnů, překopávání hlíny, přehazování hromad písku a kamení). Zřídka se chodilo na pracoviště mimo tábor, kde mužské skupiny musely pracovat např. při protahování železniční rampy nebo na pozemních pracích v blízkosti dostavovaných krematorií, ženské skupiny např. musely sbírat kopřivy a jiné byliny pro táborové kuchyně.⁵³

Někteří vedoucí pracovních kolon, kápoové a jejich pomocníci vybavení holí nebo obuškem se k podřízeným spoluvězňům chovali bezohledně a surově, k čemuž byli často pod hrozbou vlastního potrestání nuceni ze strany SS. Vězně, kteří stanovenému tempu nestačili, mlátili, což někdy spolu s celkovým tělesným vysílením vedlo k jejich úmrtí.⁵⁴

František Holomek (nar. 1918 ve Veselí nad Moravou, vězeňské číslo Z-1208⁵⁵) vzpomínal na práci v táboře takto: „...dělali jsme na cestách, cesty jsme opravovali. Házeli jsme lopatou. Na těch pracích mlátili, lidi padali jak muchy. Ani postavit jsme se nesměli, když jsme se postavili, hned mlátili. I dědu mé ženy tam dorazili. Byl starší. Jak

⁵² Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 43; Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 84–85; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 159–161; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 308–309.

⁵³ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 86–87; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 155–156; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 305–306.

⁵⁴ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 43; Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 87; Týž: O osudu pracovních transportů z cikánského rodinného tábora v Auschwitz-Birkenau. In: Terezínské listy 1996, s. 51–54; Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 169.

⁵⁵ Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=96645 [cit. 2021-02-19].

*nešel dělat nebo něco, a jak ho chytili, tak ho ubili a hotovo. Mrtvolý dávali na hromadu, navečer dojele auta a dávali to do té spalovny.*⁵⁶

Určitou možností, jak se dostat z „cikánského tábora“, bylo přeložení na práci do jiné části osvětimského komplexu nebo deportace do jiného koncentračního tábora. I tam však tisíce lidí padly za oběť metodě „likvidace prací“ či různým pseudolékařským pokusům (např. nuceným sterilizacím žen v koncentračním táboře Ravensbrück). Pracovně motivované přesuny vězněných osob z „cikánského tábora“ se však týkaly především mladých, zdravých a fyzicky zdatných jedinců, přičemž probíhaly průběžně po celou dobu jeho fungování. Již 4. a 12. března 1943 bylo přemístěno asi 700 mužů a chlapců na práce do kmenového tábora Auschwitz I a 9. listopadu 1943 bylo transportováno asi 100 mužů do koncentračního tábora Natzweiler.⁵⁷ Na jaře a v létě 1944 odjelo několik transportů s celkovým počtem 3 000 mužů a žen na práce do koncentračních táborů Buchenwald, Ravensbrück a Flossenbürg.⁵⁸ Ne všichni však vydrželi těžkou práci a po nějaké době byli jako práce neschopní posíláni zpět do Auschwitz-Birkenau.⁵⁹

Táborový režim a tresty

Všední život tábora se odvíjel především na základě dodržování přísných ustanovení nepsaného táborového řádu nebo ze sadistických nařízení mimo něj. Den v táboře zahajovaly okolo čtvrté hodiny ranní údery gongu, které ohlašovaly buzení. Budíček se neobešel ze strany dozorců SS a kápů bez křiku, bití a nejrůznějších surovostí, jako bylo shazování spících z třípatrových pryčů, polévání studenou vodou, tahání za vlasy apod. V blocích, obývaných vždy několika stovkami osob, bylo minimum prostoru k rychlému oblékání a k nejnutnějšímu úklidu. Každý projev nepořádku se však na místě trestal. Za děti, které se v noci počuraly nebo pokálely, dostávali trest jejich rodiče.⁶⁰

Po vyběhnutí z obytných bloků zbývalo málo času k postavení se do zástupů lidí, čekajících na příležitost k vykonání tělesné potřeby a provedení základní očisty. Každé

⁵⁶ Nečas, Ctibor: Nemůžeme zapomenout = Našti bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků. Olomouc 1994, s. 145.

⁵⁷ Týž: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 90.

⁵⁸ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 89–91; Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 194–195; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 316.

⁵⁹ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 93.

⁶⁰ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 78–79; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 153; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 303.

opoždění bylo spojeno s rizikem, že na vězně nezbude na obytném bloku náhražka kávy nebo čaje. Po krátké snídani následoval ranní apel, v jehož rámci se museli vězni postavit před svými bloky do desetičlenných řad, aby se tak usnadnilo jejich počítání. Nehledě na stav počasí stáli v pozoru do té doby, než se došlo k přesnému součtu přítomných včetně těch, kteří v noci zemřeli, byli v průběhu dne přeloženi na druhé bloky nebo odtransportováni do jiných táborů.⁶¹

Aloisie Blumaierová roz. Ištvánová (nar. 1926 v Bořitově, okr. Blansko, vězeňské číslo Z-1199⁶²) vyprávěla: „Od prvního dne jsme se museli podrobit tvrdému táborovému režimu, který začínal apelem. Ráno se stálo v řadách před blokem a každý musel hlásit své číslo. Za nemocné hlásili jejich čísla lékaři, zatímco čísla malých dětí musely hlásit jejich matky. A když to někdy nesouhlasilo, tak se celá ceremonie znovu opakovala. Apel trval dotud, dokud se všechno nespočítalo.“⁶³

Poté se vraceli staří lidé a zpočátku rovněž ženy s malými dětmi na bloky. Později byly děti na celý den umísťovány v tzv. mateřské škole a jeslích. Všichni ostatní vězni a vězeňkyně měli v době od 6.00 do 17.00 hodin pracovat. Po návratu z práce následovaly večerní apely, které byly nekonečné zvláště tehdy, když některý z vězněných chyběl nebo se pokusil o útěk. Apel pak trval do té doby, dokud se nepodařilo strážným SS uprchlého vězně dopadnout a přivést zpět do tábora.⁶⁴

Po skončení apelu následovala večeře a osobní volno, pokud na ně ovšem zbýval čas a nebylo nařízeno trestání provinilců, vybírání vši nebo jiná činnost. V době volna se věznění lidé shromažďovali na prostranství u bloků, kde si domlouvali a uskutečňovali různé obchody nebo se vzájemně navštěvovali na obytných blocích. Někteří z vězněných hráli na hudební nástroje či zpívali.⁶⁵ V „cikánském táboře“ vznikly také písně, jejichž text v romštině popisuje strastiplný život v táboře (např. Labesbryku, éj, Osvěňčinator amen

⁶¹ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 79; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 153–154, 162; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 303–304.

⁶² Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=101228 [cit. 2021-02-19].

⁶³ Nečas, Ctibor: Nemůžeme zapomenout = Našti bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků. Olomouc 1994, s. 80.

⁶⁴ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 79; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 153–154, 162; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 303–304.

⁶⁵ Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 162; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 304–305; Weissbach, Anne Merle: Musik der Sinti und Roma im nationalsozialistischen Konzentrations- und Vernichtungslager [Hudba Sintů a Romů v Nacistickém koncentračním a vyhlazovacím táboře]. Berlin 2011, 80 s.

dine, tj. Z Osvětími nás dali do Ravensbrücku). Jednou z těchto tzv. žalujících písní je „Aušvicate hi kher baro“ (V Osvětími je velký dům). Píseň neměla ustálený tvar a věznění ji zpívali v různých variantách, které byly po válce zaznamenány v polském, slovenském a moravském prostředí. Jednu z verzí si z „cikánského tábora“ přinesla také Růžena Danielová (1904–1988, vězeňské číslo Z-8259⁶⁶) z moravských Mutěnic, která internaci přežila jako jediná ze své rodiny. Text a melodie písně se stala jedním z hudebních symbolů utrpení Romů v Osvětími a bývá součástí nejrůznějších připomínkových akcí nejen v ČR.⁶⁷

Ve 21.00 hod. ohlásily údery gongu noční klid, během něhož bylo přísně zakázáno opouštět obytné bloky. Kdo z vězněných zákaz porušil a byl pomocí reflektorů vypátrán, na toho zahajovaly stráž SS ze strážních věží okamžitou palbu.⁶⁸

Výkonnou mocí v táboře byla tzv. vězeňská samospráva, která podléhala vojenské struktuře SS. Příslušníci vězeňské samosprávy, kteří se v „cikánském táboře“ rekrutovali především z neromských vězňů, nosili na rukávech pásky (Binde), označující příslušnou služební hodnost. Černé pásky označovaly vězeňské funkcionáře s největší mocí a výhodami, jimiž byli starší tábora (Lagerältester), raportní písař (Rapportschreiber) a kápo tábora (Lagerkapo). Červené pásky nosili na rukávech starší bloků (Blockältester, slang. blokový, blokař), kteří na svěřených blocích odpovídali za pořádek a čistotu, za přidělování jídla a oděvů, za zjišťování a kontrolu početního stavu vězněných apod. V těchto činnostech jim pomáhali zástupci (Vertreter), písaři (Blockschreiber) a vězňové konající službu na světnici (Stubendienst, slang. štubový, štubinista). Žluté pásky nosili funkcionáři odpovídající za pracovní výsledky jednotlivých pracovních skupin a hierarchizovaných jako káповé (Kapo), podkáповé (Unterkapo) a předáci (Vorarbeiter). Příslušníci vězeňské samosprávy měli v táboře různé výhody, např. byli osvobozeni od tělesné práce, bydleli po jednom nebo po dvou na jednotlivých blocích v malých oddělených místnostech, dostávali více jídla, chodili relativně čistě a dobře oblečení atd.

⁶⁶ Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=54483 [cit. 2021-02-19].

⁶⁷ Holý, Dušan, Nečas, Ctibor: Žalující píseň. O osudu Romů v nacistických koncentračních táborech. Strážnice, Brno 1993, 151 s.; Klavivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 46–47, 101; Nečas, Ctibor: Špalíček romských miniatur. Osoby a dějství z romského dramatu, které se odvíjelo na scéně historické Moravy. Brno 2008, s. 107–113; ...to jsou těžké vzpomínky / ...They're Painful Memories. Booklet k CD. Brno 2013; text písně také viz Kenrick, Donald, Puxon, Grattan: Cikáni pod hákovým křížem. Olomouc 2000, s. 126;

⁶⁸ Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 162–163; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 305.

Na druhou stranu však byli často šikanováni a trestáni ze strany SS, pokud nedokázali zajistit přidělené úkoly, např. pořádek na blocích apod.⁶⁹

Vedení tábora prostřednictvím podřízených a vězeňské samosprávy přísně a krutě trestalo skutečné i smyšlené přestupky vězňů. Ze skupinových trestů byla nejčastější trestná cvičení (Strafexerzieren, slang. sport), která se prováděla na konci táborové cesty vysypané ostrým štěrkem. Dále bývala obvyklá trestná práce (Strafarbeit), ukládaná provinilcům za trest v době jejich pracovního volna, tj. v neděli a ve svátek, za polední přestávky nebo v době od skončení večerního apelu do nočního klidu. Zvlášť obávaným trestem bylo odeprání oběda při plném pracovním využití (Kostenzug). Mezi individuálními tresty zaujímal přední místo bití, které se provádělo na zvláštní lavici na strážnici nebo přímo před očima spoluvězňů. Častým bývalo také zavěšení vězně provazem nebo řetězem za dozadu vykroucené ruce na stropní trámy v obytném bloku tak, aby nohama nedosáhli na podlahu (Pfahlbinden).⁷⁰

Další možnost trestání přinášelo táborové vězení spojené s popravištěm, které fungovalo pro celý osvětimský táborový komplex a bylo umístěno v bloku 11 kmenového tábora Auschwitz I. Tam vězně zavírali v tzv. bunkru, tj. v různých celách a temnicích. Táborové gestapo vězně zařazovalo také do tzv. trestného oddílu (Strafkommando), jehož příslušníci byli pod přísným dozorem, dostávali nízké příděly jídla a pracovali na zvlášť těžkých pracovištích.⁷¹

Útěky

Vedle možnosti přeložení do jiné části osvětimského komplexu nebo jiného koncentračního tábora na práci poskytovaly lidem vězněným v „cikánském táboře“ další šanci k záchraně již jen pokusy uprchnout. Útěky z tábora postrádaly naději na úspěch, neboť je vězni uskutečňovali z přísně střeženého a ostnatým drátem obehnaného prostoru, který byl ze všech stran obklopen jinými tábory a z něhož se jen zřídka vycházelo na vnější pracoviště. I přes tyto nepříznivé okolnosti se našli jednotlivci z řad

⁶⁹ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 38–39; Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 81–82; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 333–334.

⁷⁰ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 80–81; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 165–167; Kenrick, Donald, Puxon, Grattan: Cikáni pod hákovým křížem. Olomouc 2000, s. 131.

⁷¹ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 80; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 335–336.

Romů a Sintů, kteří byli ochotni riskovat a o útěk se pokusili.⁷² Podle neúplných záznamů knihy bunkru, tj. vězení osvětimského komplexu, se o útěk pokusilo přes čtyřicet osob z „cikánského tábora“. Vůbec první zpráva o útěku z tohoto tábora se týká polské vězeňkyně Stefanie Ciuroń (neznámé vězeňské číslo), která uprchla 7. dubna 1943. Druhou uprchlou ženou byla Weronika Walaniewicz (vězeňské číslo Z-9611⁷³), která uprchla 6. února 1944. Obě nebyly chyceny a jejich další osud je neznámý.⁷⁴

V táborové dokumentaci jsou uvedeny také záznamy o útěcích Romů z českých zemí, přičemž všechny skončily nezdarem. Dne 4. května 1943 uprchli Josef Serinek a František Růžička.⁷⁵ Dalších šest českých Romů, kteří uprchli 7. května 1943, byli následně chyceni a 22. května 1943 zastřeleni popravčí četou. Jaroslavu Herákovi (Z-4466⁷⁶) z Luhačovic se podařilo uprchnout dokonce dvakrát. Poprvé uprchl 27. listopadu 1943 a po dopadení a věznění byl propuštěn a zařazen do trestného oddílu. Odtud se pokusil 1. února 1944 s několika dalšími podruhé uprchnout, byli však na útěku dopadeni a popraveni.⁷⁷

Marie Nedvědová roz. Kovářová (nar. 1923 v Bedlně, okr. Rakovník, neznámé vězeňské číslo) vyprávěla: *„Když utekl vězeň, to bylo něco hrozného, to byl celej blok uzavřenej a nemohli jsme ani ven. Tam byly natažený dráty a tam byla elektrika. Ten uprchlík byl*

⁷² Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 76; Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 79; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 167; Kenrick, Donald, Puxon, Grattan: Cikáni pod hákovým křížem. Olomouc 2000, s. 132.

⁷³ Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=240975 [cit. 2021-02-19].

⁷⁴ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 72; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 335–336; Talewicz-Kwiatkowska, Joanna: Resistance and Survival of the Roma and Sinti in Auschwitz-Birkenau [Odpor a přežití Romů a Sintů v Auschwitz-Birkenau]. In: Roma Resistance during the Holocaust and in its Aftermath. Collection of working papers [Odpor Romů během holocaustu a po něm. Kolečky pracovních textů]. Budapest 2018, s. 116.

⁷⁵ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 80; Týž: Útěky českých Romů z osvětimského táborového komplexu. In: Vlastivědný věstník moravský 47/1995, s. 70–71; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 167.

⁷⁶ Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=93302 [cit. 2021-02-19].

⁷⁷ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 73; Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 80; Týž: Romové v České republice včera a dnes. Olomouc 1999, s. 80–81; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 168; Valůšek, David: Jaroslav Herák. Tragický osud luhačovického Roma. In: Milý Bore. Brno 2003, s. 391–396; Nečas, Ctibor: Špalíček romských miniatur. Osoby a dějství z romského dramatu, které se odvíjelo na scéně historické Moravy. Brno 2008, s. 104–106.

zastřelen a pak ho ukazovali po blocích, kdyby jsme chtěli také utéct, že takhle dopadneme taky jako on."⁷⁸

Útěky Romů a Sintů z „cikánského tábora“ končily většinou neúspěšně a ačkoliv to všichni ostatní věznění lidé v táboře věděli, neodradilo to další. Za těchto okolností byl útěk projevem hlubokého zoufalství a zároveň odvahy a odporu proti násilí a živelným protestem jednotlivců proti existující moci.

Nemocnost a úmrtí

Katastrofální stravovací, ubytovací a hygienické poměry osoby vězněné v „cikánském táboře“ velmi rychle vyčerpávaly a oslabovaly jejich odolnost vůči chorobám, které se stávaly při omezené zdravotní péči hlavní příčinou masové úmrtnosti. Nemocnost a úmrtnost kulminovaly především v létě 1943 a potom znovu v zimě 1943–1944.⁷⁹ V táboře zahynulo celkem asi 19 300 osob, včetně asi 4 300 osob zavražděných v noci z 2. na 3. srpna 1944, což činí 84 % všech lidí vězněných v „cikánském táboře“.⁸⁰

Zdeněk Daňhel (nar. 1928 v Bílovicích, Z-1255⁸¹) vyprávěl: *„K vodě jsme neměli přístup. Tajně jsme chodili ke studnám, do nich jsme spouštěli na provázku nádoby a takto vytaženou vodu jsme pili. Bylo to zakázáno, protože voda byla závadná. Později nastal tyfus a jiné nemoci. Umíraly děti, přestárlí i jiní, denně i 50 lidí.*“⁸²

Omezenou zdravotní péčí o vězněné měla na starosti táborová nemocnice (Häftlingskrankenbau), zvaná revír, která vznikla až koncem března 1943, kdy v „cikánském táboře“ žilo již kolem 10 000 lidí. Skládala se původně ze dvou a nakonec vzhledem k enormnímu nárůstu počtu nemocných z šesti dřevěných baráků. Vybavení nemocnice nebylo v prvních týdnech existence tábora téměř žádné. Pacienti, kterých bylo

⁷⁸ Nečas, Ctibor: Nemůžeme zapomenout = Našti bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků. Olomouc 1994, s. 195.

⁷⁹ Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 89; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 163; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 310.

⁸⁰ Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 343–344; Kubica, Helena, Setkiewicz, Piotr: The Last Stage of the Functioning of Zigeunerlager in Birkenau camp (May – August 1944) [Poslední fáze cikánského tábora v táboře Birkenau (květen – srpen 1944)]. In: Memoria. Memory – History – Education [Memoria. Paměť – historie – vzdělávání] 2018, s. 15. Dostupné z: <https://newsstand.joomag.com/en/memoria-en-no-10-july-2018/0531301001532506629> [cit. 2021-02-19].

⁸¹ Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=54705 [cit. 2021-02-19].

⁸² Nečas, Ctibor: Nemůžeme zapomenout = Našti bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků. Olomouc 1994, s. 90

na revíru v době největšího rozmachu onemocnění až 2 000, leželi na třípatrových dřevěných palandách, stejných jako v obytných blocích. Na palandě o rozměrech 1,85 x 2,8 m leželo čtyři až pět a často i mnohem více nemocných. Počáteční stav 200 nemocných v jednom bloku se brzy zvýšil na 400 až 800 osob začátkem léta 1943. Nemocní byli umísťováni na bloky podle chorob.⁸³

Vrchní dozor nad nemocnicí měli lékaři SS, přičemž nejdéle tuto funkci vykonával MUDr. Josef Mengele. Jeho pomocníky byli zdravotníci SS, tzv. SDG (Sanitätsdienstgrad). Nejvyšším vězeňským funkcionářem byl starší nemocnice (Revierältester), jímž byli většinou nelékaři. Pod dozorem lékařů SS vykonávali faktickou zdravotní službu vězeňští lékaři. Možnost pomáhat nemocným však byla velmi omezená, neboť scházel dostatek vody, léků, čistota, odpovídající výživa a izolace nakažlivých nemocí. Jako ošetřovatelé a ošetřovatelky pracovali v nemocnici neškolené síly z řad romských vězňů a vězeňkyň, jejichž úkolem bylo rozdělovat porce jídla a měřit teploty nemocných.⁸⁴

Mezi vězeňské lékaře v „cikánském táboře“ patřili také dva čeští židovští vězni. Pediatr prof. MUDr. Berthold Epstein (1890–1962, vězeňské číslo 79104⁸⁵) působil na lékařské fakultě německé univerzity v Praze, kde také stál v čele II. dětské německé kliniky a konal soukromou praxi. Po okupaci rezignoval na obě funkce a vystěhoval se do Norska, kde byl roku 1942 zatčen a transportován do Osvětimi. Spolu s prof. Epsteinem pracoval v nemocnici „cikánského tábora“ také MUDr. Rudolf Weisskopf-Vítek (nar. 1895, vězeňské číslo 71261⁸⁶), jenž byl před internací dermatovenerologem v Praze-Karlíně.⁸⁷

K nejčastějším onemocněním patřily průjmy, které se objevovaly v důsledku špatné výživy a po pití závadné vody, a také břišní a skvrnitý tyfus. Dále se v „cikánském táboře“ nekontrolovaně šířily např. také kurděje, svrab, malárie, tuberkulóza, úplavice a neštovice. Děti a mladiství navíc trpěli nomou neboli vodní rakovinou, jejíž příčinou byla

⁸³ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 50; Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 88; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 328–329; Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 163; Týž: Židovští lékaři v cikánských táborech. In: Romano džaniben 7/2000, č. 1–2, s. 59; Kenrick, Donald, Puxon, Grattan: Cikáni pod hákovým křížem. Olomouc 2000, s. 130.

⁸⁴ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 51–52; Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 88–89.

⁸⁵ Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=64834 [cit. 2021-02-19].

⁸⁶ Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=244692 [cit. 2021-02-19].

⁸⁷ Nečas, Ctibor: Židovští lékaři v cikánských táborech. In: Romano džaniben 7/2000, č. 1–2, s. 59.

extrémní podvýživa. Táborová nemocnice nestačila přijímat všechny nemocné, a tak umírali i na blocích. Zdravotní situace v „cikánském táboře“ byla kvůli šířícím se epidemiím tak katastrofická, že v květnu 1943 muselo být na nějakou dobu zastaveno přijímání nových transportů.⁸⁸ Podezření na skvrnitý tyfus bylo pro táborové vedení také záminkou k hromadnému vraždění nově příchozích transportů v plynových komorách. V březnu 1943 nechalo táborové vedení tímto způsobem zavraždit bez předchozí registrace asi 1 700 polských Romů ze sběrného „cikánského tábora“ v Szepetowě, v květnu 1943 transport s více než tisícem osob z Bialystoku.⁸⁹

Vlasta Serynková (nar. 1922 v Plzni, vězeňské číslo Z-7934⁹⁰) vzpomínala: „V lágru byl hodně tyfus, svrab, souchotiny. Vězni neměli léky. Dostávali jsme injekce, nikdo nevěděl, co byly zač. Úmrtnost byla vysoká. Nechávali jsme nebožtíky na bloku i tři dny a brali jsme na ně přiděly. Po třech dnech jsme ohlásili úmrtnost. V Osvětimi zahynula moje matka, byla spálená, moje sestry Anna i Antonie a osm dětí, a moji bratři Karel a Eduard. Mého bratra Eduarda, protože už pro hlad nemohl pracovat, Němci ubili. Vrátil se pouze jeden bratr, Alois.“⁹¹

Nejohroženější skupinou lidí vězněných v „cikánském táboře“ byly děti, které tam přijížděly se svými rodiči a dalšími příbuznými. Vedle toho se děti rodily přímo v táboře – zpočátku na obytných blocích, od konce března 1943 v táborové nemocnici. Celkem v „cikánském táboře“ přišlo na svět asi 370 dětí (mezi nimi asi 60 s protektorátní příslušností), z nichž nepřežilo žádné.⁹² Na jaře 1943 vznikla v „cikánském táboře“ tzv.

⁸⁸ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 45, 54–55; Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 89; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 336–338; Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 163–164; Týž: Židovští lékaři v cikánských táborech. In: Romano džaniben 7/2000, č. 1–2, s. 60; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 310–311.

⁸⁹ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 22–23; Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 76; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 337; Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 163; Týž: Nad rubrikami hlavních knih osvětimského cikánského tábora. In: Časopis Matice moravské 126/2007, s. 357.

⁹⁰ Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=208429 [cit. 2021-02-19].

⁹¹ Nečas, Ctibor: Nemůžeme zapomenout = Našti bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků. Olomouc 1994, s. 205.

⁹² Nečas, Ctibor: Cikánský tábor v Auschwitz-Birkenau a jeho nejmladší věžňové. In: Časopis matice moravské 113/1994, s. 172; Týž: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 89; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 329; United States Holocaust Memorial Museum:

mateřská škola (Kindergarten) s jeslemi pro děti do šesti let, které matky musely po ranním apelu odevzdávat ošetřovatelkám a vyzvedávaly si je až po odpoledním návratu z práce. Později se ve škole trvale umísťovaly osiřelé děti, kterých neustále přibývalo. Celkově bylo v „cikánském táboře“ vězněno zhruba 9 000 dětí ve věku do 14 let (tj. asi 39 % všech lidí vězněných v „cikánském táboře“), z nichž převážná většina internaci nepřežila. Ty, které se dočkaly léta 1944, dosáhly nejméně deseti let a měly ucházející tělesný vzhled, vybral dr. Mengele do posledního transportu do koncentračních táborů Buchenwald a Ravensbrück. Mladší nebo nemocné děti byly spolu s ostatními zbylými vězni „cikánského tábora“ zavražděny na počátku srpna 1944 v plynové komoře.⁹³

Lékařské pokusy

Mnoho nacistických německých vědců a lékařů rozvíjelo ve výzkumných ústavech během druhé světové války i před ní nacistickou ideologii, např. rasové teorie o nadřazenosti německého národa, o rasové hygieně atd. Jejich závěry pak další lékaři uplatňovali v praxi, zejména v koncentračních táborech. Lékaři SS tam mohli neomezeně využívat k rasovému výzkumu bezbranné živé lidi, zvláště židovské a romské vězně, a to k pokusům, které by jinak nemohli uskutečnit.⁹⁴

V „cikánském táboře“ prováděl pokusy na vězněných lidech lékař SS dr. Josef Mengele se svými podřízenými asistenty. Kromě obvyklé každodenní lékařské práce se od začátku zabýval výzkumem ras. Na romských vězních prováděl nejrůznější antropologická i antropometrická měření ale také lékařské pokusy a zákroky, zvláště u malých dětí a jednovaječných dvojčat. Pod Mengeleho dozorem prováděli lékaři také výzkum nomy, příčiny nemoci a její léčení, čímž byli pověřeni čeští židovští vězni lékaři prof. MUDr. Berthold Epstein a MUDr. Rudolf Weisskopf-Vítek. Další oblastí výzkumu v koncentračním

Holocaust Survivors and Victims Database. Dostupné z:

https://www.ushmm.org/online/hsv/person_advance_search.php [cit. 2021-02-19].

⁹³ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 56–71; Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 88; Kenrick, Donald, Puxon, Grattan: Cikáni pod hákovým křížem. Olomouc 2000, s. 130–131; United States Holocaust Memorial Museum: Holocaust Survivors and Victims Database. Dostupné z:

https://www.ushmm.org/online/hsv/person_advance_search.php [cit. 2021-02-19].

⁹⁴ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 63–64; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 349–358; Heberer, Patricia: Romové a Sintové ve světle nacistické lékařské a eugenické politiky. In: Horváthová, Jana (ed.): Le romengro murdaripen andro dujto baro mariben = Genocida Romů v době druhé světové války. Sborník z mezinárodního odborného semináře Pražská židovská obec, 27. 5. 2003. Praha 2003, s. 29–35; Winau, Rolf: Medizinische Experimente in den Konzentrationslagern [Lékařské pokusy v koncentračních táborech]. In: Der Ort des Terrors [Místo teroru]. München 2005, s. 166–178.

táboře Auschwitz byly pokusy s cílem vypracovat metodu levné a masové sterilizace, které prováděli lékaři SS především na ženách, ale i mužích, přičemž pokusy byly většinou značně bolestivé a v mnoha případech vedly k úmrtí.⁹⁵

V rámci výzkumu „cikánské rasy“ musela pro Mengeleho kreslit jím vybrané portréty mužů a žen vězněných v „cikánském táboře“ židovská vězeňkyně Annemarie „Dina“ Gottliebiová (1923–2009, vězeňské číslo 61016⁹⁶), rodačka z Brna, kterou nacisté do „tereziňského rodinného tábora“ v úseku B-II-b deportovali z Terezína v prosinci 1943. Do současnosti se dochovalo sedm barevných akvarelů, které zobrazují neznámé romské a sintske muže a ženy z Francie, Německa a Polska. Unikátní akvarely jsou součástí sbírek Státního muzea Auschwitz-Birkenau v Osvětimi.⁹⁷

⁹⁵ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 64–68.

⁹⁶ Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=8283 [cit. 2021-02-19].

⁹⁷ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 67; Nečas, Ctibor: Nad portréty cikánských vězňů. In: Universitas. Revue Masarykovy univerzity v Brně, 1991, č. 2, s. 28–32; Týž: Dininy podobizny Romů. In: Romano džaniben 7/2000, č. 1–2, s. 68–76.

Portrét neznámé vězeňkyně z Francie pořízený Annemarií „Dinou“ Gottliebovou v „cikánském táboře“ v KT Auschwitz-Birkenau pro táborového lékaře Josefa Mengeleho, 1944. (Foto: Archiv Státního muzea Auschwitz-Birkenau).

Likvidace „cikánského tábora“

O hromadné likvidaci „cikánského rodinného tábora“ rozhodlo vedení SS někdy na jaře 1944. Jejím uskutečnění dne 16. května 1944 měl zabránit pasivní odpor tamních asi 6 500 vězňů, kteří tehdy odmítli opustit obytné bloky.⁹⁸ Tuto událost popsal po druhé světové válce bývalý polský politický vězeň koncentračního tábora Auschwitz a tehdejší raportní písař v „cikánském táboře“ Tadeusz Joachimowski (1908–1979). Ačkoliv se často datum 16. května připomíná jako den romského odboje, „povstání“ Romů a Sintů v „cikánském táboře“ je dosud nejistou a ne zcela probádanou událostí.⁹⁹

O definitivní likvidaci „cikánského tábora“ rozhodl vůdce SS H. Himmler v červenci 1944. Počet v táboře vězňů osob mezitím poklesl, protože došlo k přesunu práce schopných jedinců do jiných koncentračních táborů. Dne 15. dubna odjelo 884 mužů a chlapců do Buchenwaldu a 473 žen a dívek do Ravensbrücku, dne 24. května 82 mužů a chlapců do Flossenbürgu a 144 žen a dívek do Ravensbrücku. Poslední transporty z „cikánského tábora“ do Buchenwaldu (918 mužů a chlapců) a Ravensbrücku (490 žen a dívek) odjely 2. srpna 1944. Po jejich odjezdu tam zůstalo asi 4 300 osob, převážně starší a nemocní lidé, sirotci, matky s dětmi a jejich otcové, pokud nechtěli opustit své rodiny. Večer z 2. na 3. srpna všechny vězně vyvedly jednotky SS z baráků, naložily na nákladní automobily a převezly na dvůr krematoria V. Navzdory jejich zoufalému odporu, byli nahnáni do plynových komor a jejich těla následně spalena v příkopech vedle krematoria V, které bylo tehdy již mimo provoz.¹⁰⁰

⁹⁸ O neuskutečněné likvidaci „cikánského tábora“ viz např. Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 77–78; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 340; Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 170; Kenrick, Donald, Puxon, Grattan: Cikáni pod hákovým křížem. Olomouc 2000, s. 133; Rose, Romani (ed.): Nacistická genocida Sintů a Romů. Katalog ke stálé výstavě ve Státním Muzeu v Osvětimi. Praha 2009, s. 288–289; Kapralski, Slawomir, Martyniak, Maria, Talewicz-Kwiatkowska, Joanna: Voices of Memory 7. Roma in Auschwitz [Hlasý paměti 7. Romové v Auschwitz]. Oswiecim 2011, s. 25–26.

⁹⁹ Talewicz-Kwiatkowska, Joanna: Resistance and Survival of the Roma and Sinti in Auschwitz-Birkenau [Odpor a přežití Romů a Sintů v Auschwitz-Birkenau]. In: Roma Resistance during the Holocaust and in its Aftermath. Collection of working papers [Odpor omů během holocaustu a po něm. Kolekce pracovních textů]. Budapest 2018, s. 103–129; Kubica, Helena, Setkiewicz, Piotr: The Last Stage of the Functioning of Zigeunerlager in Birkenau camp (May – August 1944) [Poslední fáze cikánského tábora v táboře Birkenau (květen – srpen 1944)]. In: Memoria. Memory – History – Education [Memoria. Paměť – historie – vzdělávání] 2018, s. 6–15. Dostupné z: <https://newsstand.joomag.com/en/memoria-en-no-10-july-2018/0531301001532506629> [cit. 2021-02-19].

¹⁰⁰ Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, s. 79–82; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, s. 343; Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 170; Kenrick, Donald, Puxon, Grattan: Cikáni pod hákovým křížem. Olomouc 2000, s. 133–134; Rose,

Na hromadnou vraždu navazovalo zabíjení vězňů a vězeňkyň, kteří po odtransportování do jiných táborů přijížděli zpět do Auschwitz-Birkenau, aby tam jako praceneschopní a vyčerpaní rovněž zahynuli v plynových komorách. Za tímto cílem poslali z koncentračního tábora Buchenwald 26. září 1944 zhruba 200 romských chlapců a 10. října 1944 800 Romů, podobně jako z pracovních komand koncentračního tábora Ravensbrück ve dnech 11. a 14. října 1944 celkem 217 romských žen a dívek. Některé prošly selekcemi a byly znovu transportovány zpět do Ravensbrücku, zbývající skončily jako všichni vrácení muži a chlapci v plynových komorách.¹⁰¹

Přeživší a připomínání

Většina osob vězněných v „cikánském táboře“ v Auschwitz-Birkenau tam zemřela následkem hladu, nemocí a epidemií. Určitou šanci na záchranu měli ti, kteří odtud byli jako zdraví, mladí a praceschopní posláni do jiných koncentračních táborů a dalších internačních a pracovních zařízení, ačkoliv i tam byli vystaveni ničující práci, nelidským životním podmínkám, nuceným sterilizacím nebo pochodům smrti v posledních týdnech války.¹⁰²

Z původních českých a moravských Romů a Sintů, vězněných v Auschwitz-Birkenau a dalších koncentračních táborech, se do poválečného Československa vrátilo pouze asi 600 mužů a žen.¹⁰³ Trvalé ponižování, extrémní fyzické a psychické násilí, stejně jako přetrvávající úzkost, měly trvalý dopad na fyzický a psychický stav přeživších a přivodily jim trauma, které je pronásledovalo po celý zbytek života. Leon Růžička (nar. 1924 v Litoměřicích, vězeňské číslo Z-1931¹⁰⁴), který prošel internací v koncentračních táborech Auschwitz, Buchenwald, Mittelbau-Dora a Bergen-Belsen, vzpomínal:

Romani (ed.): Nacistická genocida Sintů a Romů. Katalog ke stálé výstavě ve Státním Muzeu v Osvětimi. Praha 2009, s. 300; Kubica, Helena, Setkiewicz, Piotr: The Last Stage of the Functioning of Zigeunerlager in Birkenau camp (May – August 1944) [Poslední fáze cikánského tábora v táboře Birkenau (květen – srpen 1944)]. In: Memoria. Memory – History – Education [Memoria. Paměť – historie – vzdělávání] 2018, s. 6–15. Dostupné z: <https://newsstand.joomag.com/en/memoria-en-no-10-july-2018/0531301001532506629> [cit. 2021-02-19].

¹⁰¹ Nečas, Ctibor: Romové v České republice včera a dnes. Olomouc 1999, s. 82; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 171; Týž: Nad rubrikami hlavních knih osvětimského cikánského tábora. In: Časopis Matice moravské 126/2007, s. 366.

¹⁰² Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 141.

¹⁰³ Tamtéž, s. 173; Týž: Matriky moravských Romů, kteří přežili nucenou táborovou koncentraci. In: Bulletin Muzea romské kultury 15/2006, s. 124–128; Týž: Matriky moravských Romů, kteří přežili nucenou táborovou koncentraci II. In: Bulletin Muzea romské kultury 16/2007, s. 112–116.

¹⁰⁴ Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=198027 [cit. 2021-02-19].

„Po osvobození tábora jsem se vrátil do vlasti. Tam jsem marně hledal někoho z rodiny. Zůstal jsem sám. Jak to bylo hrozné! Plakal jsem nenávistí na válku. Tolik jsem ji nenáviděl. Všech 27 členů naší rodiny, z toho 13 dětí a naše dobrá matka, všichni byli obětí války, buď zahynuli v plynu, nebo nelidským týráním. Já sám jsem byl nemocen a trvalo několik měsíců, než jsem byl úplně zdrav. A ne docela.“¹⁰⁵

Přeživší se většinou pokoušeli vrátit do svých domovských měst nebo na místa, odkud byli deportováni. Doufali, že se tam setkají se svými příbuznými. Tyto návraty však nebyly pro řadu z nich jednoduché. Své domovy v bývalých bydlištích již většinou nenacházeli, protože romské osady či osídlení na okrajích obcí nechaly příslušné úřady často po jejich deportaci a rozprodání movitého inventáře ve veřejných dražbách srovnat se zemí, případně jejich domy přidělily jiným obyvatelům. Navrátilci zubožení pobytem v koncentračních táborech se tak kromě podlomeného zdraví a ztráty svých příbuzných museli vyrovnávat se zhoršením svého sociálního postavení.¹⁰⁶

Mezi přeživšími, případně pozůstalými z řad českých a moravských Romů a Sintů bylo vědomí jejich tragického osudu v době druhé světové války samozřejmě živé a přítomné. Ze strachu před opakováním válečných hrůz, z obav ze stigmatizace v očích veřejnosti a kvůli přetrvávajícím předsudkům však někteří přeživší odmítali o prožitých traumatech hovořit, případně se raději ani ke svému romství nehlásili.¹⁰⁷ Aloisie Blumaierová (nar. 1926 v Bořitově, okr. Blansko), která byla vězněna v koncentračních táborech Auschwitz, Ravensbrück a pobožce koncentračního tábora Flossenbürg v Kraslicích, odkud šla pochod smrti, vzpomínala: *„Vrátila jsem se domů, ale s podlomeným zdravím. Přinesla jsem si reumu v páteři a navíc jsem byla úplně psychicky zdeptaná. Dlouho jsem nemohla mít děti, a když se mi konečně narodily, tak jsem se o ně pořád bála, aby nemusely prodělat něco podobného jako já. Takové byly následky mé nucené táborové koncentrace.“¹⁰⁸*

Téma holocaustu Romů nebylo i přes svou závažnost po roce 1945 většinovou společností reflektováno, a to jak ve východní, tak v západní Evropě. Několik desetiletí

¹⁰⁵ Nečas, Ctibor: Nemůžeme zapomenout = Našti bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků. Olomouc 1994, s. 203; Růžička, Leon, Závodská, Milada, Sadílková, Helena: Včera a dnes (Vzpomínka cikána na nacistické lágry). In: Romano džaniben 20/2013, s. 151–152.

¹⁰⁶ Slačka, Dušan. „Cikánská otázka“ na Hodonínsku v letech 1945–1973. Brno 2015, s. 50.

¹⁰⁷ Sadílková, Helena, Schuster, Michal, Závodská, Milada: Holocaust Romů jako „neznámý“ nebo „zapomenutý“. In: Dějiny a současnost 9/2015, s. 31.

¹⁰⁸ Nečas, Ctibor: Nemůžeme zapomenout = Našti bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků. Olomouc 1994, s. 84.

trval boj Romů a Sintů za uznání statusu rasových obětí nacismu a za zahrnutí do veřejného prostoru paměti. Teprve od šedesátých let 20. století se aktivizovalo mezinárodní romské hnutí, mezi jehož první požadavky patřilo právě uznání rasového pronásledování Romů.¹⁰⁹ Také první pietní akty k připomínce obětí genocidy českých a moravských Romů a Sintů se konaly až na konci šedesátých, resp. na začátku sedmdesátých let, mj. na popud přeživších a členů první české romské organizace Svaz Cikánů-Romů (1969–1973).¹¹⁰ I přes tyto ojedinělé snahy však bylo veřejné připomínání genocidy romského obyvatelstva v tehdejší Československu minimální, existoval pouze omezený historický výzkum a zaznamenávání výpovědí přeživších. Historická paměť Romů jakožto skupiny na okraji společnosti se tak nestala součástí celospolečenského povědomí.¹¹¹ Teprve po roce 1989 dochází k rozvoji veřejného připomínání, vzdělávání a výzkumu o tomto tématu. Nejen na místech protektorátních „cikánských táborech“ se pravidelně konají vzpomínkové akce. K nejstarším patří pietní akty, připomínající hromadné deportace Romů a Sintů do Osvětimi, které se každoročně konají v Brně (v březnu), Letech u Písku (v květnu) a Hodoníně u Kunštátu (v srpnu). Romské oběti nacismu jsou od roku 2002 také součástí akcí v rámci mezinárodního Dne obětí holocaustu 27. ledna, připomínajícího osvobození osvětimského koncentračního tábora roku 1945.¹¹²

Tragické události nacistické genocidy Romů a Sintů postupně získávají pevné místo v celoevropských, resp. světových dějinách. Bývalý koncentrační tábor v Osvětimi má v kontextu připomínkových a vzdělávacích aktivit zcela zásadní postavení. Roku 2001 byla stálá expozice osvětimského Státního muzea Auschwitz-Birkenau ve spolupráci

¹⁰⁹ Viz např. Nečas, Ctibor: Druhý aneb Neznámý holocaust. In: Spisy Právnické fakulty v Brně (řada teoretická), sv. 160, 1995, s. 47–51; Thurner, Erika: Nacistická a poválečná politika proti Romům a Sintům v Rakousku. In: Horváthová, Jana (ed.): Le romengro murdaripen andro dujto baro mariben = Genocida Romů v době druhé světové války. Sborník z mezinárodního odborného semináře Pražská židovská obec, 27. 5. 2003. Praha 2003, s. 40–42; Von dem Knesebeck, Julia: The Roma Struggle for Compensation in Post-War Germany [Boj Romů za odškodnění v poválečném Německu]. Hatfield 2011, 352 s.

¹¹⁰ Více o Svazu Cikánů-Romů viz např. Lhotka, Petr, Schuster, Michal, Závodská, Milada: Svaz Cikánů-Romů 1969–1973. Doprovodná publikace k výstavě Muzea romské kultury „Svaz Cikánů-Romů (1969–1973) – z historie první romské organizace v českých zemích“. Brno 2009, 27 s.

¹¹¹ Více k tématu např. Sadílková, Helena, Schuster, Michal, Závodská, Milada: Holocaust Romů jako „neznámý“ nebo „zapomenutý“. In: Dějiny a současnost 9/2015, s. 30–34; Slačálek, Ondřej: Upírané dějiny Romů. Rozhovor s Kateřinou Čapkovou, Helenou Sadílkovou a Pavlem Balounem. In: SALON. Právo 11. 4. 2018. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/salon/468655-upirane-dejiny-romu-rozhovor-s-katerinou-capkovou-helenou-sadilkovou-a-pavlem-balounem.html> [cit. 2021-02-19].

¹¹² Sadílková, Helena, Schuster, Michal, Závodská, Milada: Holocaust Romů jako „neznámý“ nebo „zapomenutý“. In: Dějiny a současnost 9/2015, s. 34; Holocaust.cz: Památný den. Možná už do roka. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-2003/brezen-6/pamatny-den-mozna-uz-do-roka/> [cit. 2021-02-19].

s Centrální radou německých Sintů a Romů rozšířena o část pojednávající o pronásledování evropských Romů a Sintů.¹¹³ Roku 2002 se pak tragický osud Romů a Sintů stal součástí nové stálé expozice osvětimského muzea věnované vězněným lidem z českých zemí, na níž spolupracovali mj. Památník Terezín a brněnské Muzeum romské kultury.¹¹⁴ Bývalý „cikánský tábor“ v části táborového komplexu v Březince se stává každoročně 2. srpna místem pietního shromáždění, na němž se scházejí představitelé romských organizací, zástupci vlád, diplomaté, přeživší, pamětníci a pozůstalí nejen z Evropy, a toto datum, připomínající likvidaci osvětimského „cikánského tábora“ a hromadnou vraždu tam vězněných mužů, žen a dětí roku 1944, bylo vyhlášeno mezinárodním dnem romského holocaustu.¹¹⁵

Pomník na místě bývalého „cikánského tábora“ v KT Auschwitz-Birkenau během pietního aktu dne 2. srpna 2018. (Foto: Michal Schuster).

¹¹³ Rose, Romani (ed.): Nacistická genocida Sintů a Romů. Katalog ke stálé výstavě ve Státním Muzeu v Osvětimi. Praha 2009, s. 8.

¹¹⁴ Holocaust.cz: Stálá expozice České republiky v Osvětimi. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/aktuality/vystavy/stala-expozice-ceske-republiky-v-osvetimi/> [cit. 2021-02-19]; Holocaust.cz: Muzeum v Osvětimi. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-2002/cervenec-9/muzeum-v-osvetimi/> [cit. 2021-02-19].

¹¹⁵ Schuster, Michal: Genocida Romů v českých zemích a její reflexe. In: Romano vodi, 25. 10. 2012, s. 10.

Závěr

„Cikánský rodinný tábor“, který fungoval v sekci B-II-e koncentračního a vyhlazovacího tábora Auschwitz-Birkenau, je neodmyslitelnou součástí nacistické genocidy Romů a Sintů a dalších osob označených za „cikány a cikánské míšence“. V době jeho existence od února 1943 do srpna 1944 táborem prošlo zhruba 23 000 mužů, žen a dětí z různých částí Evropy. Bylo mezi nimi i zhruba 5 500 Romů a Sintů z Čech, Moravy a Slezska, kteří byli do Osvětimi deportováni během roku 1943 a částečně 1944 z Protektorátu a území přiřčených k Říši. Katastrofální stravovací, ubytovací a hygienické poměry se v „cikánském táboře“ staly při omezené zdravotní péči hlavní příčinou hromadné úmrtnosti. V táboře zahynulo celkem asi 19 300 osob, včetně zhruba 4 300 zavražděných v plynových komorách při likvidaci tábora v noci z 2. na 3. srpna 1944. Datum 2. srpna se proto stalo symbolem „konečného řešení cikánské otázky“ a jakožto Mezinárodní den holocaustu Romů je připomínáno nejen na místě bývalého koncentračního tábora v Osvětimi, ale také na řadě míst České republiky.

Seznam použité literatury:

Heberer, Patricia: Romové a Sintové ve světle nacistické lékařské a eugenické politiky. In: Horváthová, Jana (ed.): Le romengro murdaripen andro dujto baro mariben = Genocida Romů v době druhé světové války. Sborník z mezinárodního odborného semináře Pražská židovská obec, 27. 5. 2003. Praha 2003, s. 29–35.

Holocaust.cz: Iren Herák, narozen 1912. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/vzpominky/iren-herak-narozen-1912/#remark-13> [cit. 2021-02-19].

Holocaust.cz: Muzeum v Osvětimi. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-2002/cervenec-9/muzeum-v-osvetimi/> [cit. 2021-02-19].

Holocaust.cz: Památný den. Možná už do roka. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-2003/brezen-6/pamatny-den-mozna-uz-do-roka/> [cit. 2021-02-19].

Holocaust.cz: Stálá expozice České republiky v Osvětimi. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/aktuality/vystavy/stala-expozice-ceske-republiky-v-osvetimi/> [cit. 2021-02-19].

Holý, Dušan, Nečas, Ctibor: Žalující píseň. O osudu Romů v nacistických koncentračních táborech. Strážnice, Brno 1993, 151 s.

Kenrick, Donald, Puxon, Grattan: Cikáni pod hákovým křížem. Olomouc 2000, 179 s.

Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994, 125 s.

Táž: O osudu pracovních transportů z cikánského rodinného tábora v Auschwitz-Birkenau. In: Terezínské listy 1996, s. 51–54.

Kubica, Helena, Setkiewicz, Piotr: The Last Stage of the Functioning of Zigeunerlager in Birkenau camp (May – August 1944) [Poslední fáze cikánského tábora v táboře Birkenau (květen – srpen 1944)]. In: Memoria. Memory – History – Education [Memoria. Paměť – historie – vzdělávání] 2018, s. 6–15. Dostupné z:

<https://newsstand.joomag.com/en/memoria-en-no-10-july-2018/0531301001532506629> [cit. 2021-02-19].

Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=93294 [cit. 2021-02-19].

Nečas, Ctibor: Aušvicate hi kher báro. Čeští vězňové cikánského tábora v Osvětimi II - Brzezince. Brno 1992, 246 s.

Týž: Cikánský tábor v Auschwitz-Birkenau a jeho nejmladší vězňové. In: Časopis matice moravské 113/1994, s. 171-178.

Týž: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, 220 s.

Týž: Dininy podobizny Romů. In: Romano džaniben 7/2000, č. 1–2, s. 68–76.

Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, 176 s.

Týž: Matriky moravských Romů, kteří přežili nucenou táborovou koncentraci. In: Bulletin Muzea romské kultury 15/2006, s. 124–128.

Týž: Matriky moravských Romů, kteří přežili nucenou táborovou koncentraci II. In: Bulletin Muzea romské kultury 16/2007, s. 112–116.

Týž: Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939–1945. Brno 1981, 180 s.

Týž: Nad portréty cikánských vězňů. In: Universitas. Revue Masarykovy univerzity v Brně, 1991, č. 2, s. 28–32.

Týž: Nad rubrikami hlavních knih osvětimského cikánského tábora. In: Časopis Matice moravské 126/2007, s. 353–366.

Týž: Nemůžeme zapomenout = Našti bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků. Olomouc 1994, 244 s.

Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, 475 s.

Týž: Romové v České republice včera a dnes. Olomouc 1999, 129 s.

Týž: Špalíček romských miniatur. Osoby a dějství z romského dramatu, které se odvíjelo na scéně historické Moravy. Brno 2008, 123 s.

Týž: Útěky českých Romů z osvětimského táborového komplexu. In: Vlastivědný věstník moravský 47/1995, s. 70–73.

Týž: Vyhlazení českých Romů. In: Lacho Lav 1990, s. 1–4.

Týž: Z Brna do Auschwitz-Birkenau. První transport moravských Romů do koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau. Brno 2000, 60 s.

Týž: Židovští lékaři v cikánských táborech. In: Romano džaniben 7/2000, č. 1–2, s. 58–61.

Rose, Romani (ed.): Nacistická genocida Sintů a Romů. Katalog ke stálé výstavě ve Státním Muzeu v Osvětimi. Praha 2009, 323 s.

Růžička, Leon, Závodská, Milada, Sadílková, Helena: Včera a dnes (Vzpomínka cikána na nacistické lágry). In: Romano džaniben 20/2013, s. 141–155.

Sadílková, Helena, Schuster, Michal, Závodská, Milada: Holocaust Romů jako „neznámý“ nebo „zapomenutý“. In: Dějiny a současnost 9/2015, s. 30–34.

Schuster, Michal: Genocida Romů v českých zemích a její reflexe. In: Romano vodi, 25. 10. 2012, s. 10.

Slačka, Dušan. „Cikánská otázka“ na Hodonínsku v letech 1945–1973. Brno 2015, 131 s.

Steinbacher, Sybille: Auschwitz. Geschichte und Nachgeschichte [Auschwitz. Dějiny a následný vývoj]. Mnichov 2015, 128 s.

Talewicz-Kwiatkowska, Joanna: Resistance and Survival of the Roma and Sinti in Auschwitz-Birkenau [Odpor a přežití Romů a Sintů v Auschwitz-Birkenau]. In: Roma Resistance during the Holocaust and in its Aftermath. Collection of working papers [Odpor omů během holocaustu a po něm. Kolekce pracovních textů]. Budapest 2018, s. 103–129.

Turner, Erika: Nacistická a poválečná politika proti Romům a Sintům v Rakousku. In: Horváthová, Jana (ed.): Le romengro murdaripen andro dujto baro mariben = Genocida

Romů v době druhé světové války. Sborník z mezinárodního odborného semináře Pražská židovská obec, 27. 5. 2003. Praha 2003, s. 36–43.

...to jsou těžké vzpomínky / ...They're Painful Memories. Booklet k CD. Brno 2013.

United States Holocaust Memorial Museum: Holocaust Survivors and Victims Database. Dostupné z: https://www.ushmm.org/online/hsv/person_advance_search.php [cit. 2021-02-19].

Valůšek, David: Jaroslav Herák. Tragický osud luhačovického Roma. In: Milý Bore. Brno 2003, s. 391–396.

Weissbach, Anne Merle: Musik der Sinti und Roma im nationalsozialistischen Konzentrations- und Vernichtungslager [Hudba Sintů a Romů v Nacistickém koncentračním a vyhlazovacím táboře]. Berlin 2011, 80 s.

Winau, Rolf: Medizinische Experimente in den Konzentrationslagern [Lékařské pokusy v koncentračních táborech]. In: Der Ort des Terrors [Místo teroru]. München 2005, s. 166–178.

Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“]. Hamburg 1996, 574 s.